

АНОТАЦІЯ

Хвостіков А. І. Розвиток міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 292 (056) – «Міжнародні економічні відносини» (29 – Міжнародні відносини). – Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Харків, 2020.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню й розробці теоретичних засад, методичного забезпечення і практичних рекомендацій щодо розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору.

В роботі уточнено зміст міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору; побудовано логіко-структурну схему інституційного середовища розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору України; розроблено методичний підхід щодо визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі; розроблено методичне забезпечення оцінювання впливу зовнішніх ринків на зміни й конкурентоспроможність продукції українського аграрного сектору; здійснено оцінку впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток ведення бізнесу в аграрному секторі; визначено якість міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі.

Об'єктом дослідження є міжнародні торговельно-економічні відносини аграрного сектору та чинники їх розвитку. *Предмет* дослідження складають сукупність теоретико-методичних і прикладних засад формування і імплементації інструментарію розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору.

В дисертації використано методи індукції і дедукції, аналізу та синтезу, теоретичного узагальнення, групування, морфологічного аналізу, структурного аналізу, декомпозиції та формалізації, статистичного аналізу, експертного

опитування, статистичного аналізу рядів динаміки, регресійного аналізу, нечітких множин.

Перший розділ «Теоретичні та інституційні засади міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі» присвячено розгляду теоретичних і організаційно-правових засад міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, де розкрито інституційне забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі України, яке ґрунтується на логіко-структурній схемі в аграрному секторі України на глобальному, національному і корпоративному рівнях, що сприятиме розширенню міжнародних торговельних зв'язків в аграрному секторі завдяки створенню відповідних інституційних умов. На основі виокремлення ключових трендів світової економіки визначено принципові риси розвитку торговельно-економічних відносин. Запропоновано положення дисертаційного дослідження, яке передбачає розгляд торговельно-економічних відносин та забезпечення їх розвитку крізь призму інституцій, ринків і міждержавного партнерства. Розроблено базис понять, який включає експортний потенціал, інституційне середовище, конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, якість міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектора. Надано елементи сутності поняття міжнародних торговельно-економічних відносин (МТЕВ), формування якої базується на уточненні змістовного наповнення таких понять як: «міжнародні економічні відносини», «міжнародні торговельні відносини», «міжнародна економічна діяльність», «міжнародне торгово-економічне співробітництво» з використанням морфологічного аналізу, що дозволило коректно оперувати логікою дослідження з метою виокремлення ємної структури досліджуваного поняття, що включає: суб'єкти та об'єкти МТЕВ, форми МТЕВ, рівні розвитку та рівні взаємодії МТЕВ, середовище розвитку МТЕВ, закони розвитку МТЕВ; принципи МТЕВ та особливості МТЕВ. Розроблено схему активізації експортного потенціалу національних виробників аграрного сектору, який передбачає врахування заходів впливу, направлених на імплементацію нефінансових інструментів державної

підтримки в практиці аграріїв, у розрізі характеристик спроможності до здійснення експортної діяльності (ресурсності, структурності, системності, компаративності), що сприяє зростанню результативності державного впливу на стимулювання розвитку міжнародних економічних відносин.

У другому «Аналіз стану та тенденцій міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі України» розділі надано аналіз стану та тенденцій міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, де надано методичний підхід до визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, який передбачає формування сукупності показників за формами МТЕВ, ґрунтується на використанні різноманітного методичного інструментарію та передбачає розрахунок інтегральних показників розвитку МТЕВ за відповідними формами, й дає змогу визначити пріоритетні торговельні позиції в аграрному секторі й обґрунтувати перспективні експортно-імпортні операції між країнами. Проведений розрахунок з 2015 по 2019 рік свідчить про загальну тенденцію до погіршення інтегрального значення досліджуваної ознаки, що обумовлено значним зниженням коефіцієнту рівня розвитку міжнародного поділу праці. Для визначення внутрішньої структури досліджуваних показників було реалізовано метод аналізу тренду, який дозволив побудувати парні лінійні регресії залежності між показниками, який має оціночно-прогнозний характер, що дозволяє визначати найвпливовіші показники, які дестабілізують рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин для коригування управлінських політик.

Запропоновано множину показників аналізу конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках, яка включає оцінювання на трьох рівнях: глобальному, партнерському та національному, представленим множинами кількісних індикаторів, орієнтований на окремий продукт, який дозволяє визначати тенденції змін і розробляти заходи з підвищення конкурентоспроможності.

У третьому розділі «Розробка методичного забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі» запропоновано методичне забезпечення розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, в рамках якого розроблено методичне забезпечення оцінювання впливу зовнішніх ринків на зміни та конкурентоспроможність українського аграрного сектору, яке включає закономірності й закони розвитку ринку, що запропоновано здійснювати за множиною таких показників як: ціни, обсяги виробництва, експорт-імпорт товару за конкретними країнами, споживання на внутрішніх ринках країн-експортерів і країн-імпортерів, кількість світових експортерів-конкурентів, кількість основних світових імпортерів-споживачів, розміри митних тарифів для ввезення, обсяги квот для безмитного ввезення, обсяги тимчасових квот, обсяг запасів країн-експортерів і країн-імпортерів. Розроблено методичне забезпечення впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, яке передбачає детермінацію ключових зовнішніх (лібералізація правил торгівлі; розмір мита в країнах-партнерах; нетарифні обмеження в країнах-партнерах; світові ціни; ємність зовнішнього ринку; екологічна ситуація) і внутрішніх (тарифні обмеження; нетарифні обмеження; інституційна складова (рівень корупції, рівень бюрократизації); ресурсні можливості; рівень розвитку технологій; ємність внутрішнього ринку; стан транспортно-логістичної інфраструктури; валютний курс) факторів по відношенню до національної економіки, ранжування й оцінюванні яких дозволило виявити найбільш загрозливі й найбільш перспективні для забезпечення активізації експортної діяльності аграрного сектору України. Надано методичне забезпечення оцінювання якості міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі, яке містить у підґрунті метод нечітких множин, з використанням якого стає можливим врахувати у дослідженні рівень розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин, сальдо зовнішньої торгівлі, темп зростання товарообігу, наявність міжвідомчих органів двостороннього співробітництва, що дає змогу визначати стратегічні

пріоритети й обрати інструменти управління торговельно-економічними відносинами в розрізі міжпартнерських відносин України. Проведене оцінювання здійснювалося для множини партнерів України в міжнародній торгівлі продукцією аграрного сектору. В основу оцінювання міжпартнерських відносин було покладено форму взаємодії, актуальні напрями співробітництва й аналіз загальної суми товарообігу. В результаті було встановлено з якими із партнерів в Україні високий рівень якості міжнародних торговельно-економічних відносин, а з якими помірний і низький. На базі отриманих результатів було запропоновано множину пріоритетних напрямів співробітництва, а також рекомендації та заходи для окремих типів взаємовідносин.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні й методичні положення роботи доведено до рівня конкретних методичних рекомендацій щодо реалізації напрямів розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору. Практичне значення одержаних результатів підтверджується довідками про впровадження на ТОВ «ХАРПРОД» (довідка № 200/1-20 від 12.06.2020 р.) і ТОВ («УРСК») (довідка № 112/1-3 від 10.02.2019 р.).

Дисертаційна робота є самостійною науковою працею та містить отримані автором нові результати в економічній науці, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання розробки напрямів розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектору.

Ключові слова: аграрний сектор, міжнародні торговельно-економічні відносини, інституційні засади, міжнародні торговельні зв'язки, міжнародна торгівля, конкурентоспроможність української сільськогосподарської продукції, якість міжнародних торговельно-економічних відносин, експортний потенціал.

ABSTRACT

Khvostikov A. I. Development of international trade and economic relations of the agricultural sector. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for obtaining a Doctor of Philosophy degree (Ph.D.) in a specialty 292 (056) – «International economic relations» (29 – International relations). Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, 2020.

The thesis is devoted to substantiation and development of theoretical bases, methodical maintenance and practical recommendations concerning development of the international trade and economic relations of agrarian sector.

The content of international trade and economic relations of the agricultural sector is specified in the work; the logical-structural scheme of the institutional environment of the international trade development and economic relations in the agrarian sector of Ukraine is constructed; a methodical approach to determining the level of international trade development and economic relations in the agricultural sector has been developed; methodological support for assessing the impact of foreign markets on changes and competitiveness of products of the Ukrainian agricultural sector has been developed; the impact of foreign trade factors on the development of doing business in the agricultural sector has been evaluated; the quality of international trade and economic relations in the agricultural sector is determined.

The object of the study is the international trade and economic relations of the agricultural sector and the factors of their development. The subject of the study is a set of theoretical and methodological and applied principles of formation and implementation of tools for the international trade development and economic relations of the agricultural sector.

The thesis uses methods of induction and deduction, analysis and synthesis, theoretical generalization, grouping, morphological analysis, structural analysis, decomposition and formalization, statistical analysis, expert survey, statistical analysis of time series, regression analysis, illegible sets.

The first chapter is devoted to the theoretical, organizational and legal principles of international trade and economic relations in the agricultural sector, which reveals the institutional support for the development of international trade and economic relations in the agricultural sector of Ukraine, based on the logical and structural scheme in the agricultural sector at the corporate level, which will

contribute to the expansion of international trade relations in the agricultural sector through the creation of appropriate institutional conditions.

Based on the identification of key trends in the world economy, the basic features of the development of trade and economic relations are identified. The provisions of the dissertation research are offered, which provides for the consideration of trade and economic relations and ensuring their development through the prism of institutions, markets and interstate partnership. A base of concepts has been developed, which includes export potential, institutional environment, competitiveness of agricultural products, quality of international trade and economic relations of the agricultural sector.

The elements of the concept essence of international trade and economic relations (ITEC), the formation of which is based on clarifying the content of such concepts as: "international economic relations", "international trade relations", "international economic activity", "international trade and economic cooperation" with using morphological analysis, which allowed to correctly operate the logic of the study in order to identify the capacious structure of the studied concept, including: subjects and objects of ITEC, forms of ITEC, levels of development and levels of interaction of ITEC, ITEC development environment, ITEC development laws; principles of ITEC and features of ITEC.

The activation scheme of export potential of national producers in agricultural sector is developed, which provides for taking into account measures of influence aimed at implementation of non-financial instruments of state support in agrarians practice, in terms of characteristics of ability to export (resource, structure, system, comparability) influence on stimulating the development of international economic relations.

The second chapter provides an analysis of the state and trends of international trade and economic relations in the agricultural sector, which provides a methodological approach to determining the level of international trade and economic relations in the agricultural sector, which provides the formation of a set of indicators provides for the calculation of integrated indicators of ITEC development in the appropriate forms, and allows to determine the priority trade

positions in the agricultural sector and to justify promising export-import transactions between countries. The calculation from 2015 to 2019 indicates a general trend towards deterioration of the integral value of the studied feature, which is due to a significant decrease in the coefficient of the development level of the labor international division. To determine the internal structure of the studied indicators, a method of trend analysis was implemented, which allowed to build paired linear regressions of dependence between indicators that have an estimated and predictive character and allow to determine the most influential indicators that destabilize the level of ITEC.

A set of indicators for analyzing the competitiveness of Ukrainian agricultural products in international markets is proposed, which includes evaluation at three levels: global, partnership and national, represented by a set of quantitative indicators, focused on a single product to identify trends and develop measures to increase competitiveness.

The third chapter offers methodological support for the development of international trade and economic relations in the agricultural sector; a methodological support for assessing the impact of foreign markets on change and competitiveness of the Ukrainian agricultural sector is developed, which includes patterns and laws of market development, which is proposed for many indicators such as : prices, production volumes, export-import of goods by specific countries, consumption in domestic markets of exporting and importing countries, number of world exporters-competitors, number of main world importers-consumers, sizes of customs tariffs for import, volumes of quotas for duty-free import , the volume of temporary quotas, the volume of stocks of exporting countries and importing countries. Methodological support for the influence of foreign trade factors on the development of trade and economic relations in the agricultural sector was developed, which provides the determination of key external (liberalization of trade rules; tariffs in partner countries; non-tariff restrictions in partner countries; world prices; foreign market capacity; environmental situation)) and internal (tariff restrictions; non-tariff restrictions; institutional component (level of corruption, level of bureaucratization); resource opportunities; level of technological development;

capacity of the internal market; state of transport and logistics infrastructure; exchange rate) factors in relation to the national economy, ranking and evaluation which allowed to identify the most threatening and most promising ones to ensure the intensification of export activities in the agricultural sector of Ukraine. Methodological support for assessing the quality of international trade and economic relations in the agricultural sector was given, which contains the method of illegible sets, using which it is possible to take into account the level of international trade and economic relations, foreign trade balance, trade growth, the presence of interagency bodies of bilateral cooperation, which allows to determine strategic priorities and choose tools for managing trade and economic relations in terms of inter-partner relations of Ukraine. The assessment was carried out for many of Ukraine's partners in international trade of agricultural products. The evaluation of interpartner relations was based on the form of interaction, current areas of cooperation and analysis of the total turnover. As a result, it was established with which of the partners Ukraine has the high level of quality of international trade and economic relations, and with which it is moderate and low. Based on the obtained results, many priority areas of cooperation were proposed, as well as recommendations and measures for certain types of relationships.

The practical significance of the obtained results is that the theoretical and methodological provisions of the work are brought to the level of specific methodological recommendations for the implementation in international trade development and economic relations in the agricultural sector. The practical significance of the obtained results is confirmed by certificates of implementation at LLC "HARPROD" (reference № 200 / 1-20 from 12.06.2020) and LLC ("URSK") (reference № 112 / 1-3 from 10.02.2019).

The thesis is an independent scientific work and contains the new results obtained by the author in economics, which together solve an important scientific problem of developing directions for international trade development and economic relations in the agricultural sector.

Keywords: agricultural sector, international trade and economic relations, institutional principles, international trade relations, international trade,

competitiveness of Ukrainian agricultural products, quality of international trade and economic relations, export potential.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

1. Хвостіков А. І. Структура зовнішніх інституцій формування торговельно-економічних зв'язків аграрного сектору України. *«Znanstvena misel»*. 2020. № 43. С. 31–41.

Статті у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз

2. Хвостіков А. І. Методичний підхід щодо визначення рівня розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2020. № 1. С. 40–45.

3. Москаленко Н. О., Хвостіков А. І. Інституційне середовище розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків в аграрному секторі України. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 1. С. 100–106.

4. Хвостіков А. І. Розробка когнітивної схеми сутності міжнародних торговельно-економічних відносин. *Економічний простір*. 2019. № 152. С. 56–65.

5. Хвостіков А. І. Предметна галузь дослідження міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 3. С. 248–255.

6. Москаленко Н. О., Хвостіков А. І. Оцінювання впливу чинників зовнішньої торгівлі на розвиток ведення бізнесу в аграрному секторі. *Бізнес Інформ*. 2020. №7. С. 139–147.

7. Khvostikov A. Assessing the quality of international trade and economic relations in the agricultural sector. *Economies' Horizons*. 2020. No. 1(12), pp. 91–101.

Публікації за матеріалами конференцій

8. Хвостіков А. Сутність міжнародних торговельно-економічних відносин в аграрному секторі. *«Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному,*

регіональному та локальному вимірах»: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 5 квітня 2019 р.) / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2019. С. 129–130.

9. Хвостіков А. Сучасні тенденції розвитку міжнародних торговельно-економічних відносин аграрного сектора України. *«Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця»*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції тези доповідей (Харків, 30 – 31 травня 2019 р.). Х.: ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2019. С. 242–243.

10. Хвостіков А. Інституційне середовище розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків в аграрному секторі України. *«Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю»*: матеріали всеукраїнська науково-практична конференції (присвяченої 60-річчю кафедри обліку і оподаткування ОДАУ) (Одеса, 21 травня 2020 р.) / редкол. І. О. Крюкова. [та ін.]; Одеський державний аграрний університет. Одеса: «ВМВ-Принт», 2020. С. 230–234.